

- жовтень 1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю. В. Волошин– Полтава, 1997. – 151 с.; Сурмач О. І. Греко – Католицька Церква в період німецького окупаційного режиму в Україні (1941-1944 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сурмач О. І. – Львів, 2001. – 187 с.
21. Стефанюк Г. В. Шкільництво в Західній Україні під час німецької окупації (1941-1944 рр.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Стефанюк Г. В. – Івано-Франківськ, 2004. – 215 с.
 22. Потильчак О. В. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / О. В. Потильчак. – К., 1999. – 22 с.
 23. Лапан Т. Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту в неволі (1939-1945 рр.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / Т. Д. Лапан. – Львів, 2005. – 18 с.
 24. Тонконого О. Податкова політика в роки німецько-фашистської окупації / О. Тонконого // Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років: міжнар. наук.-теорет. конф., 17–18 трав.2005 р.: тези допов. – К., 2005.
 25. Нагайко Т. Економічна політика фашистської Німеччини та її вплив на матеріальне становище селянства України / Т. Нагайко // Національні рухи опору в Східній і Центральній Європі кінця 1930-х – середини 1950-х років: міжнар. наук.-теорет. конф., 17–18 трав.2005 р.: тези допов. – Київ, 2005
 26. Стоколос Н. Г. Конфесійна політика окупаційної адміністрації рейскомісаріату „Україна” в 1941-1942 рр. / Н. Г. Стоколос // Український історичний журнал. – 2004. – №3. – С.91–111.;
 27. Гордієнко В. В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні // Український історичний журнал. – 1998. – №3.
 28. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки "остаточного розв'язання єврейського питання" / Жанна Ковба. – К.: Інститут юдаїки, 1998. – 266 с.
 29. Левітас Ф. Євреї України в роки Другої світової війни / Фелікс Левітас. – К., 1997. – 354 с.;
 30. Вронська Т. Феномен «пособництва»: до проблеми кваліфікації співпраці цивільного населення з окупантами у перший період Великої вітчизняної війни // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / Відп. редактор В. А. Смолій. НАН України. Ін-т історії України. – Вип. 11. – К., 2008. – 270 с.
 31. Шайкан В. О. Спроби легалізації органів української адміністрації, створених на початковому етапі з ініціативи ОУН (Б) і ОУН (М) / В. О. Шайкан // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2005. – Вип.9, Част.2. – 499 с.

Сімперович В.М.
Меморіальний комплекс
“Національний музей історії
Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років”

БОЇ НА БУКРИНСЬКОМУ ПЛАЦДАРМІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядаються основні періоди формування історіографії проблеми, аналізуються її характерні набутки, накреслюються перспективні напрямки опрацювання теми.

Ключові слова: Букринський плацдарм, визволення Києва, Воронежський фронт, історіографія, Київська наступальна операція.

Симперович Владимир. Бои на Букринском плацдарме: некоторые вопросы историографии.

В статье рассматриваются основные этапы формирования историографии проблемы, анализируются её характерные достижения; начерчиваются перспективные направления разработки темы.

Ключевые слова: Букринский плацдарм, освобождение Киева, Воронежский фронт, историография, Киевская наступательная операция.

Simperovich Vladimir. Battles at the Bukrinsky bridgehead: some questions of historiography.

The main stages of historiography formation of battles at the Bukrinsky bridgehead are examined, historiography's weighty possessions are characterized, advanced trends of the topic development are outlined.

Keywords: the Bukrinsky bridgehead, liberation of Kyiv, the Voronezh Front, historiography, Kyiv offensive operation.

Упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. історична наука накопичила значний масив різноманітної наукової, мемуарної та публіцистичної літератури, що у тій чи іншій мірі характеризує один із складних і суперечливих аспектів форсування Дніпра та Київської стратегічної наступальної операції 1943 р. – захоплення радянськими військами плацдарму в районі Букринського вигину, який спочатку розглядався радянським командуванням як основний для визволення столиці України, а потім використовувався як “відволікаючий” для успішного наступу Червоної армії з Лютізького плацдарму на Київ. Як у радянську, так і в сучасну епоху різні складові боїв на Букринському плацдармі були предметом численних історичних досліджень, оцінювалися з різних світоглядних і методологічних позицій. Як наслідок, у публікаціях з’явилося багато не тільки не співпадаючих, але і навіть полярних точок зору. З огляду на це, актуальність дослідження проблеми крізь призму здобутків історіографії має важливе значення. І справа не лише у значному відставанні історіографічних вислідів від сучасних потреб історичної науки, але й у відсутності комплексного та критичного підходу до осмислення процесу нарощування знань з історії Букринської епопеї. Все це змушує до історіографічної рефлексії з метою виявлення та визначення нових перспективних напрямків роботи, формулювання актуальних завдань та оптимальних шляхів їх вирішення.

Аналіз історіографії порушеної проблеми обмежується деякими загальними аспектами, які знайшли відображення в окремих монографіях, дисертаціях і статтях, присвячених різноманітним проблемам Другої світової війни [3, с.631–662;42;62, с.10–20;70;80 та ін.]. Зрозуміло, що ці праці не мали на меті з’ясувати становлення і розвиток історіографії боїв на Букринському плацдармі. Акцентовані вони виключно на оцінці історіографічних надбань у розрізі тих завдань, що стояли перед дослідниками. Однак зазначені та подібні їм розвідки можна розглядати як підготовчі щодо вивчення даної теми. Враховуючи недостатню розробленість проблеми в історіографічному плані, у даній науковій розвідці поставлено наступні завдання: окреслити основні етапи накопичення історіографічних джерел з історії боїв у Букринському вигині та їх характерні набутки; проаналізувати особливості висвітлення історіографією головних аспектів розгортання боїв на згаданому плацдармі; показати дискусійні та

малодосліджені сторінки теми; підвести основні підсумки наукового дослідження проблеми.

У розвитку історіографії історії боїв на Букринському плацдармі умовно можна виділити два досить неоднозначні періоди. Перший охоплює відтинок часу з осені 1943 р. по 1991 р., коли на тлі загального розвитку радянської історичної науки закладається історіографія проблеми, з'являються різноманітні статті у періодичних виданнях, по "гарячих слідах" виходять друком праці мемуарного характеру, створюються перші історичні дослідження, публікуються деякі документи. Другий, якісно новий період, розпочинається з проголошенням незалежності України і триває до цього часу. Звичайно, в умовах другого періоду, що еволюціонує в умовах кардинального зламу в історичній науці, її очищення від хибних постулатів "наукового комунізму", оновлюються методологічні підходи та методи дослідження, поглиблюється постановка проблеми та її теоретичне розв'язання, розширюється діапазон питань, долаються стереотипи, зменшується тиск політичних чинників на історичну науку.

Як уже зазначалося, перший історіографічний період охоплює праці, що започаткували дослідження боїв на Букринському плацдармі, підготували певне підґрунтя для подальших вислідів, заклали доволі потужну фактологічну базу. Звичайно, наукові розробки присвячені аналізу подій на Букринському плацдармі, що почали з'являтися в цей час на теренах Радянського Союзу, були лише частиною того загального історіографічного процесу, який відбувався в умовах радянського тоталітаризму. По-перше, історіографія проблеми була поставлена в рамки одного з основних принципів радянської історичної науки – принципу партійності. По-друге, історіографічний процес розгортався в умовах існування політичної цензури, тому помітно, що, наприклад, мемуарами пройшла рука "цензорів", провівши на сторінках означених праць "правильну політичну лінію" Комуністичної партії.

Безперечно, першими літописцями розгортання боїв на Букринському плацдармі стали кореспонденти центральних, республіканських, фронтових, армійських, дивізійних газет і журналів. Різноманітні статті, огляди, замітки про перебіг боїв на плацдармі, геройські вчинки їх учасників, загальні стратегічні та тактичні ситуації на підступах до Києва були вміщені безпосередньо на етапі битви за Дніпро, під час проведення Київської наступальної операції та пізніше [1;13;22;29;46;55;57;58;59;73;81 та ін.]. Опосередкована інформація про звитяжність радянських бійців і командирів на Букрині міститься й у зверненнях союзних і республіканських партійних та радянських керівних органів, виступах політичних і громадських діячів Української РСР у визволеному Києві [Див. напр.,23].

Досить оперативно, уже в 1944-1948 рр., з'явилися й перші наукові дослідження, що висвітлювали питання форсування Дніпра та звільнення Києва. У них також знайшли відображення й окремі аспекти Букринської епопеї [19;32;48 та ін.].

У 50-80-х рр. ХХ ст. радянська історіографія продовжила накопичувати теоретичну надбудову та фактографічну базу до історії боїв на Букринському плацдармі. Окремі аспекти проблеми знаходили відображення в узагальнюючих працях з історії Великої Вітчизняної війни, спеціалізованих монографіях, присвячених визволенню території України та форсуванню Дніпра [15;17;53;76;77;78 та ін.], багатьох статтях у наукових

журналах і збірках науково-практичних конференцій [2;31;49;61;63;65;69;71 та ін.], численних публікаціях у союзній та республіканській пресі [24;26;82 та ін.]. Особливо слід відзначити праці Г.М. Уткіна, який доволі широко окреслив особливості розвитку бойових дій на Букрині, акцентував увагу читачів на героїзмі радянських воїнів. Так, у його книзі “Герої Дніпра” доволі детально висвітлюється життєпис багатьох воїнів Червоної армії, які за форсування Дніпра у районі Букринського плацдарму були удостоєні звання Героя Радянського Союзу [77]. Вказані праці базувалися переважно на матеріалах преси, доступних на той час архівних матеріалах, спогадах радянських воєначальників.

Означений період ознаменувався й оприлюдненням публікацій безпосередніх учасників визволення Києва, представників вищого командування Червоної армії, які приймали участь у форсуванні Дніпра та у Київській стратегічній наступальній операції. Перш за все варто відзначити статті та мемуари С.М. Борзунова, А.А. Гречка, П.Т. Жмаченка, К.О. Малигіна, К.С. Москаленка, М.К. Шапошникова та багатьох інших [10;20;21;27;47;50;51;83 та ін.].

Радянська історична наука накопичила й доволі значний масив праць, що висвітлюють бойовий шлях військових частин і з'єднань, які брали участь у боях на Букринському вигині, акцентують увагу на життєвих віхах радянських воєначальників, що відзначилися у боях за Київ [30;54;60 та багато ін.].

В умовах радянської дійсності історична військова наука збагатилася також низкою публікацій документальних джерел, що характеризували особливості форсування Дніпра радянськими військами, бойові дії на Букринському та Лютізькому плацдармах [7;33 та ін.].

Загалом, потрібно констатувати, що радянська історіографія, накопичивши доволі значний пласт інформації з проблеми, розкрила більшість складових боїв на Букрині. Перебіг бойових дій на етапі утворення плацдарму, спроби наступу у жовтні 1943 р., передислокація частин і з'єднань на Лютізький плацдарм – ось ті основні складові теми, що ввійшли до “скарбнички” радянської історіографії. Звичайно, на окремі питання, особливо доцільності “галопувати” темп наступу Червоної армії, втрат серед радянських військ, було накладено своєрідне політичне “табу”.

Водночас, в умовах першого історіографічного періоду склалася доволі парадоксальна ситуація: усі дослідники та мемуаристи працювали у своєрідних трьох умовних напрямках: “ортодоксально-комуністичному”, “нейтрально-комуністичному” та “нейтральному”.

До стану першого можна віднести науковців і публіцистів, які у своїх працях головним чином акцентують увагу на ролі Комуністичної партії у боях за визволення Києва, аналізують діяльність військово-політичних структур Воронезького (1-го українського) фронту та військових з'єднань і частин [13;19;22;46;35;60;65 та ін.]. Представники цієї течії не вбачають ніяких недоліків, хибних заходів у плануванні оловного наступу саме з Букринського плацдарму.

Представники другого напрямку певною мірою зауважують, що командування Воронезького фронту, вже наприкінці вересня – на початку жовтня 1943 р. зрозуміло та свідомо неправильність своїх дій, робило все можливе й неможливе для усунення цих недоліків” [30;50 та ін.].

Адепти третього підходу, торкаючись сторінок Букринської епопеї, взагалі оминають політичний та моральний контекст, для них притаманна своєрідна констатація лише фактів [53;75 та ін.].

Як уже зазначалося, основна увага радянських дослідників і мемуаристів концентрувалася на висвітленні особливостей перебігу боїв на Букринському плацдармі, складу їх учасників, своєрідних результатів Букринської епопеї, героїки радянських солдатів і офіцерів. Радянські історики ніколи не працювали над дискусійними питаннями, суперечливими аспектами. Більше того, іноді введений дослідниками у науковий обіг фактичний матеріал, що складає головну цінність будь-якого історичного твору, в текстах займав другорядне місце, явно уступаючи за обсягом ритуальним розмірковуванням, що черпалися з ідеологічних “установок” КПРС.

Не дивлячись на деякі “різночитання” з окремих питань, що мали місце серед історіографічного набуtku з проблеми, на початок 80-х рр. у радянській історіографії склалася доволі струнка та несуперечлива концепція, що пояснювала передумови, динаміку та підсумки боїв на Букрині. У розгорнутому, “сталому” вигляді вона була зафіксована в енциклопедичному виданні “Великая Отечественная война 1941-1945”, що побачило світ у 1985р. [14]. Ось її зміст: “Букринський плацдарм, один із плацдармів на західному березі р. Дніпро, в районі Великого Букрина (80 км на південний схід від Києва), захоплений у вересні 1943 р. військами Воронезького фронту (генерал армії М.Ф. Ватутін) у ході битви за Дніпро 1943 р. 22 вересня у букринському вигині форсували Дніпро передові частини 3-ї гвардійської танкової армії (генерал-лейтенант П.С. Рибалко) та частини 40-ї армії (генерал-полковник К.С. Москаленко). Велику допомогу військам при форсуванні надали партизани та жителі придніпровських сіл. З 23 вересня радянські війська вели запеклі бої за утримання та розширення плацдарму. Ворог підтягнув значні сили (10 дивізій, у тому числі 5 танкових і 1 моторизована) і здійснював атаки. На 30 вересня Букринський плацдарм складав 11 км по фронту і до 6 км углуб; на ньому зосередилися основні сили 27-ї та 40-ї армій, мотострілецькі частини 3-ї гвардійської танкової армії. У жовтні 1943 р. з Букринського плацдарму двічі здійснювався наступ радянських військ з метою звільнення Києва, але безуспішно. Внаслідок цього рішенням Ставки ВГК головні зусилля 1-го Українського фронту були перенесені з Букринського плацдарму на Лютізький плацдарм, з якого 3 листопада ударне угруповання фронту нанесло головний удар в Київській наступальній операції 1943 р. З Букринського плацдарму були таємно перекинуті 3-я гвардійська танкова армія та низка стрілецьких і артилерійських з'єднань. 40-а та 27-а армії, що залишилися на Букринському плацдармі, 1 листопада перейшли в наступ, відволікши на себе значні сили ворога та відігравши значну роль у Київській наступальній операції та звільненні Києва” [14,с.117].

Загалом праці першого історіографічного етапу доволі повно окреслюють історію боїв на Букринському плацдармі. Водночас, вони несуть на собі відбиток заідеологізованого й заполітизованого підходу до оцінки відповідної проблеми, містять суперечливі або й помилкові положення.

Другий етап історіографії проблеми, який був зумовлений відновленням державної незалежності України, характеризується не тільки пожвавленням досліджень з

різноманітних питань Другої світової війни, залученням значно ширшої джерельної бази, але й новою якістю праць, що базуються на оновлених методологічних засадах і методичному інструментарії. Слід відзначити, що особливістю сучасної української історіографії боїв у Букринському вигині є те, що вона перше своє відображення отримала не у спеціалізованих, а у загальних працях з історії Великої Вітчизняної війни [Див.,напр.,52 та ін.]. У них уперше, щоправда, у досить стислій формі, відображалися не лише особливості бойових дій, героїзм радянських воїнів, але й проблеми втрат, суб'єктивного чинника у “нагнітання” швидкого наступу саме з Букринського плацдарму. Різні аспекти боїв на Букринському плацдармі розглядалися в узагальнюючих і спеціалізованих працях, статтях, матеріалах різноманітних конференцій з історії радянсько-німецького протистояння [3;4;5;6;9;12;16;37;38;39;40;41;43;66;67;72]. У пострадянській історіографії колишнього радянського простору зацікавленість проблемами форсування Дніпра також не згасає. Проблеми бойових дій на Букрині розглядаються як у працях монографічного характеру, так і різноманітних наукових статтях [Див.,напр.,8;44 та ін.].

Серед узагальнюючих праць з історії Великої Вітчизняної війни, де найбільш детально висвітлено перипетії боїв на плацдармі, слід виділити книжки “Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941-1945”, “Подвиг на віки: Книга Пам'яті України – місто-герой Київ”, “Україна в полум'ї війни” [3;5;43;66].

Вагомий внесок у дослідження проблеми, особливо у розрізі “незручних” питань, пов'язаних із дослідженням людських втрат, зробив В.Ю. Король [37;38;339;40;41].

Новим явищем історіографії другого етапу стало створення історичних нарисів, що розкривають виключно тему боїв на Букринському плацдармі [9;64;84]. Проте, за виключенням публікації Н. Бойко “Букринська епопея, або наша помилка” [9], що носить характер наукового дослідження, дві останні – М.В. Первова “На Букринском плацдарме” [64] і Д.К. Шимченка “Букринський плацдарм” [84] – більше підпадають під праці мемуарного характеру, позаяк написані безпосередніми учасниками боїв на Букринському плацдармі, хоча й містять спроби наукового аналізу подій на Букрині.

Букринська епопея займає поважне місце і серед публікацій газетної періодики, що присвячені різним аспектам Другої світової війни [11;42;46;56;68 та ін.].

Загалом, слід констатувати, що сучасна історична наука, “запозичивши” фактаж, накопичений ще радянською історіографією, ґрунтуючись на модерній позитивістській методології, достатньо детально схарактеризувала події під час захоплення Букринського плацдарму, перебіг боїв наприкінці вересня 1943 р., спроби генеральних наступів у жовтні 1943 р., передислокацію радянських військ на Лютіж, висадку повітряного десанту на правий берег Дніпра, запропонувала загальну оцінку тих подій. Проте, слід відмітити, що дослідження проблеми передбачає доволі широке поле для різноманітних інтерпретацій. Особливо це стосується загальної оцінки місця Букринського плацдарму в Київській стратегічній операції (3 листопада-22 грудня 1943 р.) та Київській фронтовій наступальній операції (3-13 листопада 1943 р.), подальшому наступі на Правобережній Україні.

Виходячи з цього, сучасні дослідники працюють у двох площинах. Одна їх частина стоїть на думці, що дії на Букринському плацдармі – злочин радянського режиму

[9;11;37;38;39;40;41;42 та ін.], інша – бойові дії на ньому сприяли визволенню Києва та подальшим стратегічним операціям Червоної армії [43;66 та ін.].

Підсумовуючи доробок другого історіографічного етапу дослідження історії боїв на Букринському плацдармі, можна зробити висновок про те, що літопис проблеми помітно збагатився новими знаннями і узагальненнями. Разом із тим слід відмітити, що історіографія проблеми, ґрунтуючись на доволі широкому комплексі історичних джерел, поступово почала розкривати різноманітні аспекти теми на науковому рівні. Проте ставити крапку в дослідженні даної проблематики зарано, оскільки ще залишається величезне поле для подальших наукових пошуків.

Прослідкувавши основні тенденції становлення та розвитку історіографії проблеми, актуальним видається і питання про повноту висвітлення складових боїв на Букринському плацдармі, з'ясування найбільш суперечливих аспектів, виокремлення аспектів малодосліджених і недосліджених узагалі.

Незважаючи на чисельність наукових публікацій, мемуарної літератури, присвячених цій темі, слід констатувати, що історіографія ще не виробила більш-менш єдиних підходів навіть до трактування основних етапів боїв на Букрині. Так, наприклад, В.Ю. Король вважає, що боротьбу радянських військ на Букринському плацдармі можна розділити на два етапи: утримання та розширення плацдарму (1-11 жовтня 1943 р.); подальші бойові дії (12 жовтня-початок листопада 1943 р.) [38, с.31]. Запропонована періодизація бойових дій викликає подив, адже не зрозуміло, куди, наприклад, зникли бої кінця вересня 1943 р.? Більш повніше основні етапи боїв окреслено авторами книжки "Подвиг на віки: Книга Пам'яті України – місто-герой Київ": форсування Дніпра і захоплення плацдармів (22-30 вересня 1943 р.); утримання та розширення плацдармів (1-11 жовтня); спроби прорвати ворожі укріплення та вийти до Києва; визволення Києва (3-6 листопада 1943 р.) [58, с.137]. Проте, такий варіант періодизації також далеко неповний, адже на Букрині залишалися окремі частини та з'єднання 27-ї та 40-армій, пізніше на плацдармі перебувала лише 206-а стрілецька дивізія, а остаточно з'єднання військ 1-го Українського фронту вздовж правого берега Дніпра від Києва до Букрина відбулося лише 7 січня 1944 р. [66, с.91]. Звідси, питання періодизації боїв у Букринському вигині залишається відкритим.

Проведений історіографічний аналіз літератури з проблеми засвідчив, що загальна картина боїв на Букрині, за деякими винятками, накреслена достатньо повно. Іноді лише помітні деякі неточності, суперечності відносно того, хто першим форсував Дніпро (воїни 3-ї гвардійської танкової чи 40-ї армій), скільки бойової техніки було переправлено на правий берег у той чи інший день тощо.

У радянській та сучасній історіографії проблеми досить багато уваги приділялося описові різноманітних геройських подвигів радянських бійців і командирів. Особлива увага акцентувалася на подвигах тих, хто був удостоєний Звання Героя Радянського Союзу. Проте, навіть точна цифра Героїв на Букрині залишається дискусійною. Так, Д.К. Шимченко констатує, що на Букринському плацдармі високим званням Героя Радянського Союзу було відзначено більше 360 воїнів [84,с.9]. У завершальному томі історико-меморіального серіалу "Книга Пам'яті України – місто-герой Київ" – "Подвиг

на віки” читаємо: “...з 668 Героїв Радянського Союзу, відзначених у битві за Київ, 475 одержали це звання саме на Букрині” [66, с.137].

Сучасні дослідники намагаються певним чином заповнити існуючі “білі плями” у вивченні перебігу подій на Букринському плацдармі. Однак ми й досі не маємо повної картини втрат Червоної армії на плацдармі. Історіографічний аналіз засвідчує наявність чотирьох різних підходів до цієї проблеми. Частина публікацій оперує цифрою втрат – 40 тисяч радянських воїнів [3,с.281;52,с.352;64,с.17 та ін.]. У книжці “Подвиг на віки: Книга Пам'яті України – місто-герой Київ” – “...у боях на плацдармі загинуло близько 150 тисяч чоловік” [66, с.137]. Г. Гаєвська називає понад 200 тисяч загиблих[18]. Більшість же дослідників оперує наступною цифрою – на Букринському плацдармі загинуло понад (близько) 230-250 тисяч воїнів [11;37,с.19;39,с.7;40,с.31;41,с.19;42;72,с.112;79,с.98;84,с.9].

Бої на Букринському плацдармі – історичне явище, яке й досі є предметом жвавих наукових дискусій. Серед найбільш спірних питань – його місце серед військових операцій Великої Вітчизняної війни, чи це військова авантюра чи зразок військового мистецтва. Ці аспекти складніше ніж будь-що піддається інтерпретації та однозначній оцінці. Радянські історики та частина сучасних дослідників позитивно оцінюють Букринську епопею, вважаючи, що бої на плацдармі сприяли успішному наступу Червоної армії на Лютізькому плацдармі, визволенню Києва та успішному наступові на Правобережній Україні. Частина сучасних науковців схиляється до думки, що бої на Букринському плацдармі слід розцінювати як стратегічну помилку радянського командування, як злочин Й. Сталіна, М. Ватутіна та інших полководців. Найбільш послідовно цю думку обстоює Н. Бойко та В. Король [9,с.37;39,с.7-8].

Позитивно оцінюючи здобутки дослідників у вивченні боїв на Букринському плацдармі, слід відмітити, що деякі аспекти проблеми залишаються ще не достатньо опрацьованими. Поза увагою дослідників залишаються нерозв'язані питання, пов'язані з загальною оцінкою аналізованих подій, висадкою повітряного десанту, аналізом подій на Букрині після 6 листопада 1943 р., уточненням загальних втрат радянських військ на різних етапах утримання плацдарму, використанням “чорної піхоти” та підрозділів “штрафників” тощо. Назріла й необхідність скласти ґрунтовну бібліографію проблеми. Наявний дослідницький потенціал засвідчує, що вирішення цих та інших питань цілком можливе, необхідно лише врахувати як набутий досвід, так і нові реалії сучасності.

Підсумовуючи стан і повноту дослідженості історіографії боїв на Букринському плацдармі, необхідно відмітити, що в цілому це питання досліджується досить активно. Закріплення та вдосконалення історичних знань із проблеми потребує детального опрацювання і критичного аналізу наявних архівних матеріалів, пошуку й використання альтернативних джерел.

Основним критерієм подальшого розвитку досліджень історії боїв на Букринському вигині має бути вихід історичної науки на нові, якісніші рубежі, пошук історичної правди.

Використана література:

1. Антіпов М. Червона Армія в боях за визволення України/М. Антіпов//Агітатор.–1944.–№8. – С. 7–9.
2. Батюня О. Битва за Київ/О. Батюня//Комуніст України.–1958.–№ 10. – С. 125–132.

3. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941-1945/[Головна ред. кол.: І.О. Герасимов (голова) та ін.]. – К.: Пошук. – видав. агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.
4. Бережинский В.Г. Битва за Днепр (25 августа – 23 декабря 1943 г./В.Г. Бережинский.–К.: НИЦ ГП ВСУ:УИВИ, 2002.–22 с.
5. Бережинський В.Г. Київська наступальна операція 1943 р./В.Г. Бережинський //Україна в полум'ї війни. 1941-1945/[П.П. Панченко, О.І. Уткін, О.І. Горелов та ін.].–К.: Україна, 2005. – С. 215–223.
6. Бережинский В.Г. Киевская наступательная операция 3-13 ноября 1943 г. / В.Г. Бережинский.–К.: НИЦ ГП ВСУ, 2002. – 23 с.
7. Битва за Днепр в документах//Военно-исторический журнал(Далі – ВІЖ).–1983.–№ 10.–С 33–39.
8. Битва за Днепр. 1943 г./[сост. В. Гончаров]. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2007.–777 с.
9. Бойко Н. Букринська епопея, або наша помилка/Н. Бойко//Українська культура.–2007.–№9. – С. 36–40.
10. Борзунов С.М. На Дніпровському рубежі: (Записки військового кореспондента про київську операцію 1943 р.)/С.М. Борзунов.–К.: Обл. кн.-газ. вид-во, 1963.–40 с.
11. Бородюк Н. Ціна солдатського життя/Н. Бородюк//Урядовий кур'єр.–2005.–5 трав.
12. Брагін М. Попереду Дніпро і Київ/М. Брагін/Героїчний Київ: Докум. розповіді/[упоряд. В.І Денисенко].–К.: Україна, 2003.–С. 175–199.
13. Буковский К. Дорога за Днепр/К. Буковский//Красная Звезда.–1943.–8 окт.//Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 - 1945 років» (Далі – Фонди МКНМІВВВ).–КВ-21159.–Г-1460.
14. Букринский плацдарм//Великая Отечественная война 1941-1945: энциклопедия/[Гл. ред М.М. Козлов; Редкол. Ю.Я. Барабаш, П.А. Жилин, В.И. Канатов и др.].–М.: Сов энциклопедия, 1985.–С. 117.
15. В большом наступлении: Воспоминания, очерки и документы об освобождении Украины 1943-1944 гг./[сост. Локшин В.С.].–М.: Воениздат, 1964.–495 с.
16. Величко М.І. В боях за Київ – столицю України/М.І. Величко//В боях за визволення Києва/[За заг. ред. М.І. Величка].–К., 2003.–6–19.
17. Возненко В.В. Освобождение Киева: (Осень 1943 г.)/В.В. Возненко, Г.М.Уткин.–М. Воениздат, 1953.–176 с.
18. Гаєвська Г. Букринський плацдарм/Г. Гаєвська//Хрещатик.–2003.–13 трав.
19. Гефтлер М. Визволення Києва/М. Гефтлер, М. Грановський, В. Яворський.–К. Держполітвидав УРСР, 1948.–89 с.
20. Гречко А. В боях за столицю України/А.Гречко//ВІЖ.–1963.–№ 11.–С.3–17.
21. Гречко А.А. Освобождение Киева.–М.: Знание, 1973.–96 с.
22. Донской П. Подробности боев за Киев/П. Донской//Красная Звезда.–1943.–11 нояб.//Фонд МКНМІВВВ.–КВ-123334.–Г-37214.
23. До українського народу!: Звернення Президії Верховної Ради УРСР, РНК УРСР і ЦК КП(б)У у зв'язку з визволенням Києва від німецько-фашистських загарбників//Україна: 1943.–№ 8–9.–С. 10–11.
24. Дмитерко Л. Битва за Київ/Л. Дмитерко//Літературна газета.–1955.–5 трав.
25. Днепр – река героев: Свидетельства всенародного подвига/[Н.И. Луцев–рук. кол.; Авт. сост.: П.Я. Добровольский, В.А. Замлинский и др.].–К.: Политиздат Украины, 1983.–371 с.
26. Євдокимов І. У боях за Київ/І. Євдокимов//Вечірній Київ.–1983.–6 груд.

27. Жмаченко П.Т. Через Дніпро/П.Т. Жмаченко//Літературна Україна.–1963.–5 листоп.
28. Жуковський В.О. Слави не шукали/В.О Жуковський.–К.: Україна,2000.–160с.
29. Заславский Д. Заветный час/Д. Заславский//Труд.–1943.–11 нояб.
30. Захаров Ю.Д. Генерал армии Н.Ф. Ватутин/Ю.Д. Захаров.–М.: Воениздат, 1985.–192 с.
31. Иванов С.П. Освобождение столицы Украины – Киева/С.П. Иванов//ВИЖ.–1983.–№ 11.–С. 20–24.
32. Ісаєв Ф. Битва за Дніпро/Ф. Ісаєв.–К.; Харків, 1944.–28 с.
33. Киевская наступательная операция в документах//ВИЖ.–1983.–№ 11.– С. 54–59.
34. Киевская наступательная операция в документах//Патріот України: довідково-інформаційне видання. – К.: Книга Пам'яті України, 2003. – С 127–133.
35. Киевская наступательная операция 1943//Великая Отечественная война 1941-1945: энциклопедия/[Гл. ред. М.М. Козлов; Редкол.: Ю.Я. Барабаш, П.А. Жилин, В.И. Канатов и др.]–М.: Сов. энциклопедия, 1985.–С. 332–333.
36. Клоков В.І. До питання про етапи формування історіографії Великої Вітчизняної війни/В.І.Клоков//Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових праць.–Вип. 2.–К.: Ін-т історії України НАН України, 1998.–С. 5–30.
37. Король В.Ю. Визвольні бої Червоної армії на території України (1943-1944 рр.)/В.Ю.Король//Український історичний журнал (Далі – УІЖ).–2005.–№ 1.–С. 16–34.
38. Король В. Битва за Дніпро і Київ: героїзм і трагедія (маловідомі сторінки)/В.Король//Воєнна історія.–2003.–№ 5-6.–С. 25–38.
39. Король В. Битва за Дніпро й визволення Києва: героїзм і трагедія (нові аспекти проблеми)/В. Король//Історичний журнал.–2003.–№ 3.–С. 3–11.
40. Король В. Скільки ж все-таки солдатських життів забрала у нас перемога над фашизмом?/В.Король//Воєнна історія.–2005.–№ 3–4.–С. 16–28.
41. Король В. Ціна Перемоги: військові втрати народів СРСР у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. (нові аспекти проблеми)/В. Король//Історичний журнал.–2005.–№ 2.–С. 18–30.
42. Кочерга Л.К. Підготовка і бойова діяльність радянських військ ППО на території України в роки Другої світової війни 1939-1945 рр.: автореф. дис... д-ра іст. наук: 20.02.22/Л.К. Кочерга; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського.–К., 1999.–32 с.
43. Крутіков С.О. Дніпровська повітряно-десантна операція 1943 р./Україна в полум'ї війни. 1941-1945/[П.П. Панченко, О.І. Уткін, В.І. Горелов та ін.]–К.: Україна, 2005.–С. 207–215.
44. Куманев Г.А. Еще раз о битве за Днепр/Г.А. Куманев//Отечественная история.–2007.–№ 3.–С.8–13.
45. Литвин В.М. Україна в Другій світовій війні/В.М. Литвин.–К.: Вид. дім «Лі-Терра», 2004.–464 с.
46. Литвиненко А. Битва за Киев: Красный от крови Днепр и 2500 Героев/А. Литвиненко,О.Портнов//Комсомольская правда в Украине.–2010.–4 нояб.
47. Малыгин К. На Букринском плацдарме/К. Малыгин//ВИЖ.–1968.–№ 10.– С. 58–63.
48. Мещеряков Г. Боротьба за Киев/Г.Мещеряков.–М.:Госполитиздат,1944.–48с.
49. Мойсєєв О.В., Масовий героїзм радянських воїнів у битві за Дніпро (1943 р.)/О.В.Мойсєєв//УІЖ.–1961.–№ 3.–С. 81–90.
50. Москаленко К.С. Битва за Київ/К.С. Москаленко//Героїчний Київ: Докум. розповіді/[упоряд. В.І. Денисенко]. – К.: Україна, 2003. – С. 231–266.

51. Москаленко К.С. На Юго-Западном направлении. 1943-1945. Воспоминания командарма/К.С. Москаленко.–М.: Воениздат, 1979.–566 с.
52. Муковський І.Т. Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни/І.Т.Муковський, О.Є. Лисенко.–К.: Книга Пам'яті України, 1997.–568 с.
53. Наступление 1-го Украинского (Воронежского) фронта на киевском направлении в 1943 г. (краткий оперативный очерк)/ [Ред.: И.Т. Хотулев].–М.: Воениздат, 1951.–264 с.
54. Нерсисян Н.Г. Киево-Берлинский: Боевой путь 6-го гвардейского танкового корпуса/Н.Г. Нерсисян.–М.: Воениздат, 1974.–199 с.
55. Николаенко А. Лейтенанту Круглову – слава!/А. Николаенко//За Победу.–1943.–3 окт.//Фонди МКНМІВВВ.–КВ-209614.–Г-73128.
56. Новак О. Стогнав від болю Дніпр широкий/О. Новак//Київська правда.–1993.–30 верес.
57. Огнев Л. В районе Киева/Л. Огнев, Я. Макаренко//Правда.–1943.–6 нояб.
58. Олендер П. На левом берегу Днепра/П. Олендер, Т. Лильин//Красная Звезда.–1943.–2 окт.//Фонди МКНМІВВВ.–КВ-209614.–Г-73128.
59. Олендер П. На правом берегу Днепра/П. Олендер//Красная Звезда.–1943.–8 окт.//Фонди МКНМІВВВ.–КВ-21159.–Г-1460.
60. Ортенберг Д.И. Маршал Москаленко/Д.И. Макаренко.–К.: Политиздат Украины, 1984.–127 с.
61. Павлов Л. Освобождение Киева/Л. Павлов//ВИЖ.–1973.–№ 11.–С. 121–123.
62. Патриляк І.К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду/І.К. Патриляк, М.А. Боровик.–Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2010.–590 с.
63. Пашко Я.Ю. Визволення Червоною Армією столиці України/Я.Ю. Пашко//УІЖ.–1973.–№ 10.–С. 31–41.
64. Первов Н. На Букринском плацдарме/Н. Первов.–Воронеж, 2000.–20 с.
65. Пилипенко М.К. Битва за Днепр и освобождение Киева – завершающий этап коренного перелома в ходе войны. Военно-стратегический обзор/М.К. Пилипенко//Дружба к победе вела: Сб. мат. научно-практ. конф., посвященной 45-летию битвы за Днепр и освобождение Киева. 10 окт. 1988 г./Д.С. Сиволап (ред.) и др.–К., 1989.–С. 19–26.
66. Подвиг на віки: Книга Пам'яті України – місто-герой Київ/[Ред. кол.: А.І. Тимчик (голова) та ін.].–К.: Пошук.-видав. агентство «Книга Пам'яті України», 2000.–912 с.
67. Половина И.П. Летопись сражений Великой Отечественной войны (Второй период, ноябрь 1942 г.-декабрь 1943 г.)/И.П. Половина.–К.: НПУ им. М.П. Драгоманова, 2006.–89 с.
68. Пришутев Е. Ой, Дніпро, Дніпро/Е. Пришутев//Народна армія.–2008.–6 лист.
69. Ракицкий А. Крушение «Восточного вала»/А. Ракицкий//ВИЖ.–1973.–№ 9.–С. 10.–22.
70. Рибченко Л.В. Радянські військові мобілізації 1943 р. на території Лівобережної України: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01/Л.В. Рибченко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.–К., 2010.–16 с.
71. Садовін М.В. Визволення Києва від німецько-фашистських загарбників/М.В. Садовін//УІЖ.–1963.–№ 5.–С. 79–83.
72. Слюсаренко А.Г. Україна в роки Другої світової війни: навч. пос./А.Г. Слюсаренко, І.К. Патриляк, М.А. Боровик.–К.: ПП Лисенко М.М., 2009.–447 с.
73. Сташек Н. Переправа через Днепр/Н. Сташек//Блокнот агітатора Красной Армии.–1943.–№33(ноябрь).–С.9–12//Фонди МКНМІВВВ.–КВ-209614.–Г-73128.
74. Стойко удерживать плацдармы Правобережья//За честь Родины.–1943.–4 окт.//Фонди МКНМІВВВ.–КВ-41548.–Г-6926.

75. Таран А.В. Твоє знамено, Хрещатик: документальна розповідь/А.В. Таран, В.В. Яценко.–К.: Молодь, 1978.–96 с.
76. Тельпуховский Б.С. Битва за Днепр и освобождение Киева/Б.С. Тельпуховский.–М.: Изд-во ДОСААФ, 1966.–55 с.
77. Уткин Г.М. Герои Днепра/Г.М. Уткин.–М.: Изд-во ДОСААФ, 1960.–144 с.
78. Уткин Г.М. Штурм «Восточного вала». Освобождение Левобережной Украины и форсирование Днепра/Г.М. Уткин.–М.: Воениздат, 1967.–464 с.
79. Филь О.М. За крок до маршальського жезла/О.М.Филь.–К.:Варта,2005.–168с.
80. Филь О.М. Життєвий шлях та військова діяльність І.Д. Черняхівського (1907-1945 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01./О.М. Филь; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006.–18 с.
81. Фридлянд С. На Дніпрі і за Дніпром/С. Фридлянд//Огонек.–1943.–№ 42 (20 октября).–С. 3//Фонди МКНМІВВВ.–КВ-209614.–Г-73128.
82. Цифри і факти: (До 40-річчя визволення Києва)//Радянська Україна.–1983.–28 жовт.
83. Шапошников М.К. По зову Родины/М.К. Шапошников.–К.: Политиздат, 1988.–206 с.
84. Шимченко Д.К. Букринський плацдарм/Д.К. Шимченко.–К.: Хрещатик, 1993.–12 с.

Свистович С. М.

СУЧАСНИЙ СТАН ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ З ІСТОРІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

Висвітлюється сучасний стан джерельної бази з історії громадських об'єднань міжвоєнної доби. Аналізуються архівні фонди України та Російської Федерації, широке коло опублікованих документів та періодичних видань.

Ключові слова: джерельна база, громадські об'єднання, архівні документи.

Свистович С.М.

Современное состояние источников истории общественных объединений Украины междувоенного периода

Освещается современное состояние источников истории общественных объединений Украины междувоенного периода. Анализируются архивные фонды Украины и Российской Федерации, широкий круг опубликованных документов и периодических изданий.

Ключевые слова: база источников, общественные объединения, архивные документы.

Svistovich S.M.

The modern state of sources of history of Ukraine public associations in the time between two world wars.

The modern state of sources of history of Ukraine public associations in the time between two world wars are lighted up. The archived funds of Ukraine and Russian Federation, wide circle of the published documents and magazines, are analysed.

Keywords: base of sources, public associations, archived documents.

Здобуття Україною державної незалежності створило умови для кардинальних зрушень у суспільно-політичному житті українського народу, які знайшли своє